lieden en hun plaatselijke vertegenwoordigers in Afrika behandelt Wesseling de deling in een reeks geografische deelprocessen. Achtereenvolgens de Oosterse kwestie met de Franse bezetting van Tunis en de Britse van Egypte, de schepping van de Kongo-Vrijstaat van de Belgische koning Leopold II, de Brits-Duitse deling van Oost-Afrika, de Brits-Franse deling van West-Afrika, de Brits-Franse confrontatie in Fashoda om de controle van de Nijl, de Anglo-Boerenoorlogen in Zuid-Afrika en tenslotte, als epiloog, de rivaliteit om en Franse bezetting van Marokko.

Wesseling vertelt daarbij veel anekdotes over de uiterlijke - 't boek is rijk geïllustreerd - en innerlijke - bij voorkeur sexuele - eigenaardigheden van de betrokkenen. Soms is dat zinvol, maar vaak hebben die duidingen een suggestief en speculatief karakter. Zo was Cecil Rhodes , als meer imperialisten, volgens Wesseling bang voor vrouwen en hoogst waarschijnlijk een latente of onderdrukte homosexueel. Voor de duidelijkheid heeft Wesseling een foto van Rhodes met twee jonge medewerkers aan de tekst toegevoegd. Op grond van de laatste 'psychobiografie' over Rhodes concludeert Wesseling dat deze in een 'oedipaal conflict' met de Transvaalse president Paul Kruger verwikkeld was. Maar dan waren minister Chamberlain, een groot deel van het Britse publiek, veel Kaapse Afrikaners, sommige Transvaalse Boeren en de bejaarde koningin Victoria dat ook. Want die hadden allen eveneens een grondige hekel aan de koppige, morsige Transvaalse leider. Een dergelijke psychologiserende verklaring van de Boerenoorlog schiet zijn doel ver voorbij.

Wesselings individualiserende, beschrijvende aanpak brengt ook met zich mee dat hij relatief weinig aandacht besteedt aan de Afrikaanse volkeren, die bij de deling betrokken waren. Het tweede kernbegrip van zijn titel, de uitoefening van de Europese heerschappij over die volkeren, komt evenmin uit de verf. Zo verklaart Wesseling dat hij de 'Kongo-gruwelen' maar niet behandelt, omdat deze buiten het tijdvak zouden liggen. Dat is onjuist. Die gruwelen vonden onder Leopolds Vrijstaat plaats tussen 1885 en 1908, toen België de Kongo onder internationale druk overnam. Wie meer wil weten over deze gruwelen leze het mei/juni-nummer van *De Gids* van 1991 over kolonialisme en racisme. Daarin staat een indringende bijdrage van Jan Breman over de exploitatie van de Kongo, eveneens met illustraties. Aan het einde van deze bijdrage plaatst Breman kritische kanttekeningen bij eerder verkondigde en in dit boek herhaalde, betrekkelijk rooskleurige opvattingen van Wesseling over het Europese kolonialisme.
Maarten Kuitenbrouwer

VEILIGHEIDSBELEID

H.J. Neuman, *Impasse te Londen, Nederlands veiligheidsbeleid 1940-1945*, (Veen, Utrecht 1990), prijs ƒ 39,90.

Het klinkt misschien wat onvriendelijk maar als men de ondertitel ironisch verstaat, vertoont dit boek een meer voor de hand liggende opzet en inhoud. Maar ook in dat geval zou een aanvulling van de ondertitel tot bijvoorbeeld 'Aspecten van het Nederlandse veiligheidsbeleid' op haar plaats zijn. Dat is namelijk wat het boek biedt. Het geeft niet een systematische uiteenzetting van de problemen die voortkwamen uit de fundamentele behoeften en beperkingen waarvoor de Nederlandse ballingschapsregering zich zag gesteld, maar het behandelt allerlei elementen en aspecten vooral van het gevoerde militaire beleid. Dat gebeurt in 25 hoofdstukken die, soms anecdotisch, soms in de vorm van geslaagde schetsen van personen en situaties, min of meer een totaalbeeld moeten opleveren van dat beleid.

Voor zo'n ironische interpretatie biedt het boek voldoende aanleiding. Het laat immers als voornaamste thema het hemelsbrede verschil zientussen de hooggegrepen pretenties aan één kant-een militaire bijdrage leveren aan de bevrijding van Nederland en een substantieel aandeel krijgen in die van Indië -en de heel beperkte resultaten aan de andere kant. Bovendien toont het hoe er door incompetentie en competitie van alles mis ging met de uitvoering van dat beleid. Mooie voorbeelden zijn de organisatie van de Prinses Irenebrigade en het bijna volledige isolement waarin vice-admiraal Helfrich als bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten overzee terecht kwam in Colombo op Ceylon.
Het boek steunt op het beschikbare wetenschappelijke materiaal dat Neuman soms met nieuwe resultaten van eigen archiefonderzoek heeft aangevuld. Toch lijdt het geheel onder gebrek aan structuur. Door de anecdotische benadering lopen ervaringen van persoonlijke aard en beleidslijnen nogal eens door elkaar en ook blijft te vaak onduidelijk wat de achtergronden en het kader waren van de verschillende onderdelen van de Nederlandse militaire inspanningen. Daar staat tegenover dat het boek vlot en hier en daar boeiend is geschreven. Het is een genoegen erin te lezen en dat maakt het o.a. heel geschikt in het voortgezet onderwijs.
N. Bootsma

STADHOUDERS

A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw , (Den Haag, 1990), Hollandse Historische Reeks XIV, 532 blz., Prijs ƒ 95,-*

De tweede helft van de achttiende eeuw staat bekend als een periode waarin de elite in de Republiek de tijd vulde met ledigheid en beuzelarijen en zich slechts inspande om het door de voorouders verdiende vermogen te verteren; een periode waarin de baantjes door de bevoorrechte groepen werden verdeeld onder de eigen familieleden en vrienden. Een politieke praktijk die het best wordt getypeerd met de woorden: eigenbaat, corruptie en nepotisme. Het beeld van de Republiek is dat van de stuurloze staat die geen ander lot beschoren leek dan onder te gaan aan haar eigen zwakheden.
Het beeld van deze periode wordt opnieuw beschreven en verfijnd door Gabriëls in zijn dissertatie *De heren als dienaren en de dienaar als heer*. Centraal daarbij staat de macht van de stadhouder. Deze was in de loop der tijd gegroeid door een diffuus geheel van rechten en gewoonten, waarmee de stadhouder zich wist te verzekeren van een toenemend aantal bevoegdheden, met name op het gebied van de ambtenbegeving. Dit alles maakte de verhouding tussen regenten en Oranje, tussen de soevereine Statenvergadering en hun hoogste ambtenaar tot een zeer bijzondere.

Om in de bestaande gedecentraliseerde regentenrepubliek de macht te kunnen uitoefenen werd er door de Oranjes gebruik gemaakt van vertrouwelingen op lokaal en gewestelijk niveau. Deze luitenant-stadhouders genoten enorme bevoegdheden waar het de ambtenbegeving betrof. Deze invloed strekte zich uit over bijna alle regeringscolleges van de Verenigde Nederlanden.

Terecht besteedt Gabriëls veel aandacht aan het funktioneren van de verschillende luitenant-stadhouders, de sleutelfiguren in de stadhouderlijke machtsuitoefening. Over nagenoeg alle kwesties informeerden deze cliënten hun patroon.
Ze beschikten over een groot aanzien en gezag ter plaatse. Dit 'credit' stelde hen op hun beurt weer in staat ten opzichte van hun mederegenten de rol van patroon te vervullen.

Iedereen die een ambt of gunst van de Prins verlangde wendde zich tot deze vertrouwensman.

Het systeem bediende zich van dienst en wederdienst. Iedere regent die het door de luitenant-stadhouder gepropageerde beleid trouw steunde kon zich verzekerd weten van aantrekkelijke bedieningen.
Over de behandeling van een ongehoorzame cliënt daarentegen, was de stadhouder van mening'...*dat het niet quaed zal zijn hem in het vervolg te laeten zitten zonder commissiën om anderen niet te encourageeren om zich dusdanigh te signaleren.*'
Onwillige regenten werden passend gestraft!

Hoe anders was de positie die de luitenant-stadhouders zelf innamen. Op hen had de prins veelal minder grip, omdat hij voor zijn machtsuitoefening voor een belangrijk deel van hun adviezen afhankelijk was. Het mag duidelijk zijn dat sommige grootheden op geheel eigen wijze met deze macht wisten om te gaan. Hun rol wordt in het boek dan ook uitvoerig belicht. Dit levert vaak mooie portretten op van gewestelijke potentaten zoals Van Heiden Hompesch en Charles Bentinck van Nijenhuis in Overijssel en de gebroeders Willem en Onno Zwier van Haren in Friesland.
In Groningen zien we Anthony Adriaan van Iddekinge aan het werk. Zijn correspondentie met hof staat bol van de verzoeken om ambten en ambtjes ten behoeve van zijn omvangrijke verwantenkring. Hetzelfde gedrag zien we bij het bestuur van de gebroeders Jan en Willem Nicolaas Pesters in Utrecht. Hun nepotisme was berucht. In 1782 bevonden zich onder de 9 leden van het colege van geëligeerden 'zijn broeder, twee zwagers en zijn zoon'. Hoe laakbaar hun handelswijze werd ervaren blijkt wel uit een gebeurtenis in 1784 waarbij de gehate Willem Nicolaas tijdens een wandeltocht door een grote menigte werd aangevallen en met stenen werd bekogeld. Hij kon nog net ontsnappen door een huis binnen te vluchten.

Het mag duidelijk zijn dat de belangrijkste plaats in het hele patronage-systeem werd ingenomen door de prins. Alle lijnen begonnen en eindigden bij hem.
Gabriëls besteedt uitvoerig aandacht aan de rol die de stadhouder speelde in 'het spel van belonen en bestraffen', ook al was deze rol niet zo dynamisch als orangisten graag hadden gezien. Hij wordt geschetst als iemand die iedereen wantrouwde die hem van advies wilde dienen, een weifelaar met een fundamenteel gebrek aan zelfvertrouwen die nauwelijks geschikt leek voor de hem toebemeten taak. Kortom, een man die met de enorme macht waarover hij als stadhouder kon beschikken niet wist wat hij ermee aan moest.

Dit alles maakt vooral veel duidelijk over het systeem zelf. Ondanks het ontbreken aan wil en mogelijkheden van de stadhouder zelf, werkte het bestuursmechanisme. Hoe efficient het was wordt duidelijk uit de mond van een patriot, die de prins toeroept *'Gy kunt, gy vermoogt alles in onze Republiek. Gy kunt (....) alle besluiten doen neemen die gy wilt. Gy kunt elk, zoo het u maar behaagd, tot zijn pligt houden. (....) Er zit byna niemand in die hooge collegiën, dan die gy er inbrengt en van u alleen afhangen'*.

In het laatste deel van het boek beschrijft Gabriëls, als voorbeeld voor de werking van het stadhouderlijk systeem, de toegang tot de ambten. En hij neemt daarvoor de buitencommissie van gedeputeerde ter Staten Generaal, de toegang tot de vergadering van hare hoogmogendheden.
Een schitterend hoofdstuk waarin hij de aantrekkelijkheid van het ambt beschrijft met de verschillende overwegingen van kandidaten om dit 'zware' ambt te willen uitoefenen. Naast macht en aanzien speelde de overweging of men lange of korte tijd de eigen stad of het eigen gewest wilde verlaten een grote rol. Nog belangrijker was voor velen het financieel voordeel dat aan het ambt verbonden was. Een tijdgenoot geeft aan dat de meeste gedeputeerden *'....tot de duit toe wisten en calculeerden, wat eene commissie jaerlijks waerdig was...'*. En als er één nog beter op de hoogte was van de drijfveren van de edelen en patriciërs om publieke functies te bekleden, dan was het de prins wel. *'Het ambtsbejag was een van de voornaamste bestanddelen van het stadhouderlijk patronagesysteem, dat Oranje in staat stelde zijn macht en invloed bijna overal in de Republiek te doen gelden'*.

Tenslotte krijgen we in dit laatste hoofdstuk een goed inzicht in het functioneren van de vergadering en de dagelijkse activiteiten van een doorsnee gedeputeerde. Dit alles naast de bevoegdheden en verplichtingen van functionarissen die waren verkozen tot één van de bijzondere posities, zoals die van president van de week, waarbij politiek-bestuurlijke taken hoorden, naast het dagelijks overleg met de stadhouder, en de diverse representatieve verplichtingen zoals het ontvangen van buitenlandse gezanten.

Gabriëls heeft een schitterend boek geschreven. Het hoort zeker thuis in de klasse 'stan-

klio
nummer 1/92
pagina's 26 en 27

daardwerk'. Op een prettige en onderhoudende manier wordt de lezer ingevoerd in de achtergronden van het stadhouderlijk stelsel zoals dat in de tweede helft van de achttiende eeuw functioneerde. Daarbij weet Gabriëls deze 'staatsinrichting' fraai af te wisselen met voorbeelden en personages die in één keer duidelijk maken waar het om gaat. Het boek zou voor (toekomstige) geschiedenisdocenten verplichte leerstof moeten zijn.
Voor de regionaal geïnteresseerden bevatten de bijlagen tenslotte een schat aan informatie over de belangrijkste personen, hun functies en de samenstelling van de verschillende bestuurscolleges in de Republiek in de periode 1750-1800.
Kees Torreman

IRAN

Leyla Hamidi, *Iran*,(Landenreeks KIT, Novib, NCOS, Amsterdam,66 blz. fl.14,90).

Onlangs verscheen in de landenreeks van het KIT, NOVIB en NCOS een nieuw nummer met Iran als onderwerp. In dit nummer ordent Hamidi de belangrijkste gebeurtenissen uit de Iraanse geschiedenis rond vier overzichtelijke thema's.
Allereerst worden de omstandigheden in Iran geschetst die er in 1979 toe geleid hebben dat er een einde kwam aan een lange traditie van monarchie en de geestelijkheid de feitelijke politieke macht in handen kreeg. Ondermeer wordt aandacht besteed aan de betekenis van het Iraans sji'isme, de bijzondere positie van de geestelijke leiders (de 'olama'), de sluipende kolonisatie door Rusland en Groot-Brittannië tijdens de dynastie van de Kadjaren en de toenemende invloed van de Verenigde Staten tijdens het bewind van Mohammed Reza Pahlevi.
Aansluitend wordt ingegaan op de Islamitische Revolutie. Het grote gewicht dat Hamidi toekent aan de ayatollah Khomeiny in de jaren voorafgaande aan de revolutie heeft tot gevolg dat hij de Witte Revolutie (1963) min of meer beschouwt als het begin van de Islamitische Revolutie. Hamidi benadrukt de westerse uitgangspunten van dit hervormingsprogramma en stelt vast dat de Iraanse oppositie onder leiding van Khomeiny vreesde dat de verwestersing zou leiden tot de ondergang van de Iraanse en islamitische identiteit.

Hamidi onderscheidt in de behandeling van de Islamitische Revolutie twee fasen. Vóór 1983 zou de revolutie vooral in het teken hebben gestaan van de consolidatie van de macht in Iran zelf. Feitelijk valt deze fase uiteen in een aantal opeenvolgende fasen. Na het vertrek van de sjah op 16 januari 1979 slaagde de gematigde nieuwe premier Shapur Bakhtiar er niet in de steun van de oppositie te verwerven. De uit ballingschap teruggekeerde Khomeiny benoemde hierop een 'revolutionaire' voorlopige meer radicale regering met Mehdi Bazargan als premier. Tenslotte volgde een periode van terreur waarin Khomeiny afrekende met zijn tegenstanders en waarin de islamitische republiek een feit werd. Het revolutionaire elan werd in deze periode versterkt door de bezetting van de Amerikaanse ambassade in Teheran in 1979 en de Iraans-Iraakse oorlog in 1980. Na 1983 richtte de Islamitische Revolutie zich op het exporteren van de islamitische idealen naar het buitenland. Van dit uitdragen van idealen naar het buitenland is in de praktijk weinig terecht gekomen.

Een afzonderlijk hoofdstuk gaat in op de Iraanse samenleving. Achtereenvolgens wordt aandacht geschonken aan de positie van de vrouw, het onderwijs en de etnische en religieuze minderheden.
Tot slot wordt de islamitische economie vergeleken met het economisch beleid van de sjah. Vastgesteld wordt dat de economische positie van met name het armste deel van de bevolking eerder is verslechterd dan verbeterd.
De vraag of de idealen van de Islamitische Revolutie in de praktijk haalbaar zijn gebleken wordt door Hamidi negatief beantwoord. De behoeften van een moderne staat betekenen dat Iran genoodzaakt is zowel voor wat betreft het te voeren sociaal-economisch beleid als de aard van het geestelijk leiderschap een meer realistisch beleid te gaan voeren. Met de komst van Khameini als de nieuwe geestelijk leider en Rafsanjani als president, lijkt men in Iran een eerste stap te hebben gezet in deze richting. Indien de na de Golfoorlog ingezette normalisatie van de betrekkingen met het Westen doorzet, resteert de vraag of de islamitische republiek het verdwijnen van de religie uit het centrum van de politieke macht zal overleven.

Met betrekking tot de bruikbaarheid van dit Iran-nummer in het geschiedenisonderwijs valt het volgende op te merken. Het boek geeft een handig en compact historisch overzicht van de geschiedenis van Iran. Het materiaal is in het bijzonder geschikt als naslagwerk en voor het maken van een werkstuk. In dit opzicht is het wel jammer dat de literatuurlijst (met veel buitenlandse titels) voor veel leerlingen in het voortgezet onderwijs van weinig waarde zal zijn. Het ontbreken van een zaken- en/of personenregister mag evenzeer als een gemis worden beschouwd. Wel goed bruikbaar zijn de bijlagen met feiten en cijfers en de thematische en overzichtskaarten. Samenvattend kan worden vastgesteld dat het Iran-nummer een plaats verdient in iedere schoolbibliotheek.
René A.F. Veldkamp